

Beszélgetés Can Togay filmrendezővel

— *A szakmai berkekben nem járatos mozilátogató — neve után — azt gondolja, hogy Ön külföldön élő, idegen filmrendező. Valójában Budapesten született, s török szülők gyermekeként itt szerzett diplomát, többet is. Még mielőtt a művészetéről esne szó, beszélne-e önmagáról?*

Nem tudom, megfigyelte-e, hogy az „Egy tél az Isten háta mögött” főcímlistáján Can Togay János-ként van feltüntetve a nevem. Úgy gondoltam, a magyar nézőnek tudnia kell, hogy a filmet, amelyre jegyet vált, hazai filmrendező készítette. Ez azért fontos, mert nem mindegy, hogy melyik vártáról beszél az alkotó, főleg egy olyan film esetében, amely a közép-kelet-európai régiót választja története helyszínéül és tárgyául. A szakma azonban, amelynek valóban régóta szereplője vagyok, hiszen 1984 óta dolgozom filmesként különböző szerepkörökben (rendezőasszisztens, dramaturg, forgatókönyvíró, színész, rendező), úgy reagált erre a névmódosításra, ahogy azt az ember régi ismerősei esetében teszi, nem vett tudomást az „új” nevemről, és így a kritikákban, ismertetőkben és interjúkban az általuk megszokott néven, Can Togay-ként szerepeltetett.

Nehéz egy ennyire sajátos identitást, mint az enyém érzetében megosztani a nagyközönséggel, hiszen erre fordul elő, hogy egy teljesen idegen hangzású név mögött a magyar kultúrában otthonos alkotó rejtőzzék. Hogy azonban a névválasztásnál maradjak, amikor ezen gondolkodtam, mindig az volt az érzésem, hogy nem tudom, melyik ujjamba harapjak. Ha maradok a szüleim adta névnél, nem kerülhetem el az olykor már terhes magyarázkodást, ha teljesen magyar nevet választok, lemondok az identitásom egy jelentős vonulatáról, amely az esetemben inkább saját élettörténetemmel, semmint a török származásommal esik egybe. Most azonban eltekintenek attól, hogy részletesen elmondjam életem történetét, és talán csak érdekességképpen említem meg, hogy mi az a legfontosabb dolog, amiben különbözöm magyar honfitársaimtól. Ez nevezetesen az, hogy én a magyar kultúrát és a magyar nyelvet, mindazt, ami ehhez kapcsolódik, és amit olykor identitásnak szoktak nevezni, szinte teljes mértékben a saját szakállamra sajátítottam el, anélkül tehát, hogy ezt evidenciaként — ahogy az lenni szokott — az otthon környezete felkínálta volna nekem. Szüleim nem beszéltek jól magyarul, nem volt tapasztalatuk a magyar történelemről, külföldiként élték meg a magyar kultúrát. Nekem magamnak kellett megtalálnom a helyemet ebben a kultúrában, elsajátítanom a nyelvet, hogy úgy mondjam, magamévá tennem az országot. Bonyolította a helyzetemet, hogy hol önszántamból, hol azért, mert vittek, hosszabb időket töltöttem más országokon is, így mindig újabb rétegek rakódtak le bennem. Magamban hordok egy német kisfiút, egy francia diákot, egy finn házastársat és természetesen valakit, aki szülei, nagyszülei révén kitüntetett viszonyban áll Törökországgal. De ezek a személyek soha nem bontakozhattak ki teljesen, jól-lehet, amikor adott helyzetekben előlépnek, szinte teljesen birtokukba vesznek. Mindemellett, és ezt az ember 45 éves korában már tudhatja, Magyarország, a magyar kultúra — nem az elvont, hanem a konkrét — volt mindig is a legfőbb vonatkoztatási pontom, ha úgy tetszik a hazám. Az, hogy ez a haza elfogad és befogad külföldi nevemmel együtt, úgy vélem, mindkettőnkét gazdagít és mindkettőnkre jó fényt vet.

— *Fiatalon Halász Péter „lakásszínházában” játszott amatőr színészként, majd az eredményes színészfelvételi után a főiskola helyett*

mégis a bölcsészetet választotta. Abban az időben a színjátszás helyzete európai viszonylatban is rendkívül kritikus volt. Az egyetemi színjátszásból kinőtt, jelentős nemzetközi sikereket is elért amatőr színházi törekvések, de maga a táptalajul szolgáló diákmozgalmak is elvesztették korábbi meghatározó jelentőségüket. Ugyanakkor a profi színházak — néhány igazán izgalmas kivételtől (J. Grotowski, P. Brook) eltekintve — sem tudtak igazán megújulni. Úgy gondolom, hogy így volt ez a magyar színházművészetben is. Tehát egy nem igazán izgalmas színházi kor miatt lett az amatőr színészből bölcsész?

1969-ben, kamaszfejjel keveredtem a budapesti ellenkultúra félhomályos világába. Mindez véletlenül történt, de bizonyára az is szerepet játszott benne, amiről az imént beszéltem, hogy sokmindenben útmutatás nélkül sajátítottam el környezetemet, hogy „külföldiként” — a diktatúra világában ez különleges státus volt — óhatatlanul sajátos helyzetekbe kerültem. Németországból, Lipcséből hazakerülve egy gyerekszínházból csöppentem Halász Péter társulatába, és így ismerkedtem meg azzal a szubkultúrával, amely a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a hivatalos kultúrával szöges ellentétben próbálkozott a maga módján a művészi szabadság gyakorlataival. Minden ellentmondásosságával együtt, és azzal a nem elhanyagolandó hátránnyal, hogy az általa termelt értékeket csak saját maga értékelhette, lévén, hogy hol finom, hol durva erőszakkal el volt zárva a közönségtől, ez az alternatív mozgalom (sajnos minden politikai elnyomás mozgalmáéval) formálta ellenfeleit) valamiféle élő kapcsolatot biztosított a vasfüggönyön túli (és inneni), akkoriban virágzó művészeti törekvésekkel, köztük az akkor kísérletinek nevezett új színházakkal. Testi és lelki öröm volt számomra minden előadás, amit Péteréssel létrehoztunk, még akkor is, ha koromhoz képest túl korán kellett a totális szembenállás elszántságát magamra öltenem.

Az amatőr színház elnevezés ugyanakkor félrevezető, ez a színtársulat, ha Magyarországon nem is teljesen egyedülállóan, de mindenképpen a legradikálisabb módon *alternatív* színházat produkált, mind művészi, mind pedig az életforma tekintetében. Ebben az értelemben ez volt Magyarország legeredetibb és legszínvonalasabb hozzájárulása ahhoz a színházi forradalomhoz, amelyet más országokban valóban olyanok fémjeleztek, mint Grotowski, Brook, Kantor, Julian Beck vagy Mnouchkine társulatai. Nagy szomorúság volt számomra, amikor ezt a színházat, nemzetközi elismertsége ellenére is, a hatóságok egyre inkább sarokba szorították, annyira, hogy végül is kénytelenek voltak elhagyni az országot. Fiatal fejjel értetlenül álltam ekkora bornírttsággal szemben. Az akkori hivatalos színházi szakma részéről tapasztalt közömbösség, a művészi szolidaritás teljes hiánya pedig egyenesen felháborított. Ebben a tágabb kontextusban talán érthető, hogy amikor felvételt nyertem a főiskola színész szakára, az intézmény akadémikus légköre, kényszerű vagy vállalt, de mindenképpen önhitt merevsége azon nyomban visszariasztott, és úgy döntöttem, inkább a bölcsészkaron folytatom tanulmányaimat. Más kérdés, hogy aztán önszántamból ismét erre a főiskolára jelentkeztem később, immár filmrendező szakra.

— *Az ELTE BTK német-angol-nyelvész diplomájának megszerzése, illetve párizsi posztgraduális képzésének befejezése után hogyan fordult érdeklődése ismét a művészet, a filmkészítés, a forgatókönyvírás felé?*

HÍREK * HÍREK * HÍREK

Oszmán-török fegyverkiállítás nyílt április 27-én a Hadtörténeti Múzeumban. Vígh István tagtársunk gyűjteménye mintegy százhusz darab szűrő- és lőfegyverből, oszmán-török kéziratokból és szőnyegekéből áll. A kiállítást Öccellenciája Ender Arat, a Török Köztársaság budapesti nagykövete nyitotta meg. Ezt követő beszédében Vígh István elmondotta, hogy a bemutatott gyűjtemény gyermekkori álmának sikeres megvalósítása.

Şefika Kutluer török fuvalamvésznő és Craig Ogden ausztráliai gitárművész május 9-én nagysikerű koncertet adott a Magyar Rádió Márványtermében. A koncert előtt az előadás szponzora, Can Özoguz üdvözölte a közönséget, és elmondotta, hogy a török-magyar kulturális kapcsolatok ápolását rendkívül fontosnak tartja. Támogatásukkal tartott az elmúlt évben Budapesten koncertet Erol Deran kanun-művész, ez év áprilisában pedig klasszikus zenei koncertet adott Iztambulban Szakály Ágnes cimballomművész és Dominkó István zongoraművész.

Şefika Kutluer, aki a világ számos országának jelentős koncerttermeiben adott már hangversenyt, valamint Craig Ogden ezúttal F. Borne, F. P. Demil, J. Ibert, G. Fauré, A. P. Doppler, H. Villa Lobos és P. A. Genin műveket adott elő. A koncertről — amelyet a közönség vastappsal fogadott — a Magyar Rádió felvett készített.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Körösi-Csoma Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság szervezésében Prof. dr. Hasan Eren, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja tartott előadást az MTA Székházának Kistermében június 6-án „A török nyelv etimológiai szótára és a magyar nyelvtörténet” címmel.

A Zeneakadémia Nagytermében a Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara közreműködésével tartották meg június 8-án Alpaslan Ertüngealp török karmester diplomakoncertjét. Ennek műsorán: Muszorgszkij: *Egy éj a kopár hegyen*; Prokofjev: *Második, g-moll hegedűverseny, op. 63.* és Mahler: *Első szimfónia* című műve szerepelt.

A Prokofjev-mű interpretálásában közreműködött Kelemen Barnabás hegedűművész. A közönség a rendkívül színvonalas előadás végén szünni nem akaró tappsal jutalmazta a diplomázó karmestert, a zenekart és a közreműködő fiatal szólistát.

A Török Köztársaság budapesti Nagykövetsége és a Néprajzi Múzeum közös szervezésében rendeztek időszaki kiállítást „*Hagyományos török ruhák, ékszerek és díszítő művészetek*” címmel a Néprajzi Múzeum Dísztermében, június 9-18. között. A kiállítást Körösi Orsolya, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának helyettes államtitkára nyitotta meg. A bemutató a török Kulturális Minisztérium által szervezett, az Európa Tanács „*Európa: közös örökségünk*” rendezvénysorozata keretében jött létre.

A megnyitó ünnepségen megjelentek Öccellenciája Ender Arat budapesti nagykövet és Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatója üdvözölte.

A kiállításon olyan műtárgyakat mutattak be, amelyeket a török Kulturális Minisztérium és a magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által közösen szervezett hagyományörző kézművestalálkozók során készítettek. Többek között láthatók voltak: fémszálal szövetdíszítések, tűhímzések, ezüsthímzések, ezüst ékszerek, ebru (márvány) papír készítmények, miniatűrök és kalligráfiai.

Öccellenciája Ender Arat, Törökország budapesti nagykövete Sevim Tunçbilek ebru kiállítását nyitotta meg a Magyar Kultúra Alapítvány székházában, június 15-én.

„*Magyar és oszmán-török emlékek Jeruzsálemben*” címmel tartott a Nemzetek Házában június 30-án előadást Hóvári János.

A rendezvény keretében Fodor Pál méltatta az előadó pályafutását, egyben búcsúztatta is, mivel a közeljövőben veszi át izraeli nagykövetségünk vezetését. A megbízott nagykövetet török kollégája, Ender Arat is üdvözölte. Fodor Pál bensőséges hangvételű szavakkal köszöntötte a pályatársat, Dávid Gézát is, akit Göncz Árpád köztársasági elnök a közelmúltban nevezett ki egyetemi tanárrá.

Egyetemi tanulmányaim váratlanul nagy kalandot jelentettek számomra. Meglepetés volt az is, hogy — saját várakozásommal ellentétben — nem az irodalom vagy az ehhez kapcsolódó esztétikai kurzusok ragadták meg a figyelmemet, hanem a nyelvészet, illetve a filozófia. Ebben bizonyára szerepet játszottak tanárain is, akik közül szívesen említem meg Juhász János professzor, valamint Kelemen János és Altrichter Ferenc nevét. Felszabadult és izgalmas periódusként marad meg emlékezetemben ez az idő, amikor talán a kor divatjának is engedelmessé, nyelvészeti munkákat olvastam vagy a Bécsi Kör filozófusait próbáltam desiffrálni. De talán pont azért voltam annyira felszabadult és felelőtlen, mert végig ott lappangot bennem a bizonytalanság, hogy szakmai életemet nem könyvtárakban vagy egyetemi tanári szobákban fogom eltölteni. Minden adandó alkalmat megragadtam, hogy filmközelbe kerülhessek. Szerepeket játszottam, asszisztenskedtem. Úgy véltem, szemben a színházzal, a film nagyobb alkotói szabadságot kínál. Ez természetesen tévedés volt a részemről, de ezt a tévedést egy 23 éves fiatalnak könnyű megbocsájtani. Végül 1980-ban jelentkeztem a főiskola filmrendező szakára, ahol Fábri Zoltán tanítványaként 1984-ben diplomáztam.

— „*Egy tél az Isten háta mögött*” című filmjét a hazai közönség és a kritika is jól fogadta. Milyen volt a film nemzetközi fogadtatása?

Az „*Egy tél az Isten háta mögött*” hazai fogadtatása valóban jó volt, a közönség rokonszenve különösen értékes számomra. A külföldi fogadtatásról elmondható, hogy a hazainál egyértelműbb kritikai siker fogadta a filmet. A legjelentősebb és legmértékesebb nemzetközi filmes szaklapok szinte kivétel nélkül kiemelten foglalkoztak a filmmel, amelyet először a 30. Filmszemlén mutattak be. Az „*Egy tél az Isten háta mögött*” volt a bécsi magyar intézetben rendezett filmhét nyitófilmje, részt vett a Mar-del-Platai Nemzetközi Filmfesztiválon, a Strasbourgi Európai Filmhét magyar bemutatkozó filmje volt, vetítették a Genti Filmfesztiválon, meghívták az Egyesült Államokba, versenyfilmje lesz az idei isztambuli és szocsi filmfesztiválnak, moziforgalmazásba került Franciaországban és Belgiumban. A külföldi közönség legsajátosabb reakciója az volt, hogy örömmel fedezték fel, az „*Egy tél az Isten háta mögött*” nem csak egy országról, hanem egy egész régióról szól. Lengyelek, csehek és erdélyiek vélték saját történetüket, tájaikat felismerni a filmben, de voltak baszkok és dél-amerikaiak is, akik magukénak követelték a történetet. De minden elismerésen túl a legkellemesebb visszajelzés az volt, amikor a napokban felhívott a film szlovák másodasszisztense, aki mostanában látta a filmet a pozsonyi filmhéten. Richárd megköszönte, hogy részt vehetett a munkálataiban, elmondta, hogy mennyire örül, és, hogy az eredményt látva mennyire megérte neki az a közel két év megfeszített közös munka, amelynek során ez a film elkészült.

— *Végezetül beszélne-e terveiről?*

Mint a legtöbb ember, vég nélkül tudnék a terveimről beszélni, ezért ettől most megkímélem a Török Füzetek olvasóit. Jelenleg egy nagyon nagy munkában veszek részt. „*A hídember*” címmel Bereményi Gézával közösen forgatókönyvet írtunk gróf Széchenyi István életéről. A filmet Bereményi Géza rendezi, én nagy valószínűséggel társrendezőként veszek majd részt a munkálatokban. Ennek az igazán nagyszabásúnak mondható filmnek a forgatása ez év augusztusában kezdődik el. Feszülten készülök a bemutatóig előttünk álló másfél év nagy felelősséggel terhes időszakára.

— *Köszönöm a beszélgetést!*

F. Tóth Tibor

Az ember tragédiája egy török szociológus szemével

Miért a földön él az ember? A paradicsom nem volt elég számára? Kiűztünk? Ez volt a sorsunk? Miért törekszünk még mindig a visszatérésre? Vagy paradox dolog a sors és a kiűzetés együttes emlegetése? Fontos kérdések ezek az emberiség szempontjából. Akik feleletet adnak rájuk, válaszaik alapján különböző csoportokra oszlanak. És ha mindehhez még a különböző vallások egymástól eltérő nézőpontjai is hozzájárulnak, a teológiai megközelítésből fakadó különbségek is felszínre kerülnek.

Madách, a magyar író, mint egyén, választhat bármilyen vallást, kultúrát az őt körülvevő keresztény világban gyökeredzik. Ez a kultúra jelenik meg abban, hogy az ember teremtésének és a paradicsomból való kiűzetésének bibliai témájától ihletve az Úr, Ádám, Éva és Lucifer alakja köré építi föl művét. A színdarabot a világ sok színpadán játszották, és különböző vallású emberek olvasták. Török fordításával most eljut olyan emberekhez, akik a Koránból ismerik ugyanezt a teremtéstörténetet. A vallási és kulturális különbségek ellenére ez a világ egyik legismertebb, egyetemes témája.

Ádám, Éva és Lucifer egymáshoz való viszonya a paradicsomból való kiűzetés kapcsán a Bibliában és a Koránban nem egészen egyforma. A Bibliában Éva eszköze, segítője lesz Lucifernek, az eredendő bűnös, az Istentől eltaszított sátnak, vagyis Lucifer azért csábítja Évát, mert Ádámot akarja megnyerni, a Korán szerint viszont Éva Ádámot nem Lucifer kedvéért csábítja bűnre. A mindennapi életben ez a különbség nemigen érhető tetten. Éva konfliktusforrás Ádám számára. Lehetséges, hogy a férfi és a nő közötti különbségből fakadó viták és nézeteltérések teszik a témát mindig időszerűvé.

A különböző vallások teológusai egyetértenek abban, hogy Ádámnak és Évának azért kellett elhagynia a paradicsomot, mert megszegték az Istennel kötött egyezséget. Az egyezés megszegése, az adott szó meg nem tartása a paradicsomi élet végét, a világi élet kezdetét jelentette az emberfia számára. S bár a teisták, ateisták, illetve agnosztikusok más-más magyarázatokat adnak, s bár a teológusok a téma igazi szakértői, a mindennapi életben a világ-irodalom számtalan művében tárul eléink a paradicsom és a pokol, a világ és a túlvilág, lépnek eléink Ádám és Éva, az angyal és az ördög, az ember és a sátán, az angyal és az ember párosai.

Az ember kijelentéseiben és magyarázataiban hol a konkrétól az absztrakt felé, hol az absztrakttól a konkrét felé tart. A rosszat, a bajokat és bűnöket a sátán, a nő által a férfiaknak okozott gondokat pedig Éva és a sátán/Lucifer együttműködésének számlájára írjuk. S ha itt férfiszemlélet mutatkozik is, mindenki tudja, hogy a nők is hasonlítják nembéli társaikat az ördöghöz, s a férfiak is nevezik sátnak az alattomos családokat.

Madách művében Éva sokhelyütt látszik a sátnal együttműködni. Ez fakadhat abból, hogy az író a nőkkel kapcsolatos egyéni tapasztalatait és gondolatait egy elvont, teológiai témába dolgozza bele, de abból is, hogy mint a bibliai kultúrkör neveltje, az egyetemes témát történelmi, kulturális és pszichológiai alapokra kívánja helyezni. Az,

hogy a művet igen sok nyelvre lefordították, bizonyítéka annak, hogy sokakhoz szól. Természetesen ennek fő részese Madách Imrének a téma megválasztásában és megformálásában megnyilvánuló tehetsége.

Filozófiai és szociológiai megközelítésből mit mondhatunk a műről? A földi élet, amely vallási szempontból az embernek a paradicsomból való kiűzetését és a próbák területére kerülését jelenti és az Isten iránti engedelmes-ségre inti, kulturális szempontból a történelem és a szociológia kezdetét jelenti. Az ember, soha meg nem elégszik, tehát szembeszáll azzal, ami van, a létezőt megváltoztatja, az elégedetlenségtől hajtva új utakat keres, megismeri a természetet, és mint egyén, mint egy szociológiai egység, mint adott társadalmi helyzet és lehetőségek birtokosa, megküzd önmagával és más szociológiai egységekkel. Ezek a küzdelmek Madách művében Ádám, Éva és Lucifer hármásával a középpontban, színpadi jelenetek formáját öltik, a történelem folyamataiban különböző helyeken jelennek meg. Sőt az ember kiszakadási törekvése még az űrbe is kivisz bennünket. Az, hogy Éva érzelmileg közel áll Luciferhez, egyes jelenetekben funkciót kap, ugyanakkor az Ádamban megszemélyesített férfinak pozitív ihletést is ad. Egész jelenetsor kíséri végig az emberiség történetét és küzdelmeit, terítékre kerül háború, tudomány, vallás és polgáriasság; ókor, középkor és az űrtutakozások kora; Egyiptom, az antik Görögország és Róma, Európa és a pólusok, az erő, az ész és a gyönyör...

A tragédia abból áll, hogy az ember vagy/és az emberiség valamilyen emberi eszme vagy jelenség miatt súlyos helyzetbe kerül. Mondhatnánk talán rossz sorsnak is, annyi azonban bizonyos, hogy gondok keserítik. De nem lehet a gondokban valami jó is? Nem tudunk kikerülni a tragikus helyzetekből? Az ember kiűzetése a paradicsomból tragikus vég, de ugyanakkor földi életének, az önmagára való találás útjának — amennyiben tudatában áll cselekedeteinek — a történelemnek és az emberiségnek a kezdete. Madách színműve ennek a kezdetnek az állomásait mutatja be. Megélhetjük, játszhatunk benne vagy legalábbis végignézzhetjük...

(Imre Madách: *Ínsárin Trajedisi* (Az ember tragédiája. Magyarból törökre fordította Gün Benderli és Hazai György. A Török Kulturális Minisztérium kiadványai. 2048. Világirodalmi sorozat 16., Ankara, 1998)

✎ Dursun Ayan

Fordította: Tasnádi Edit

Őexcellenciája Ender Arat, Törökország budapesti nagykövete fogadást adott a követség rezidenciáján, június 7-én, Prof. dr. Hasan Eren, az MTA tiszteleti tagja és Prof. dr. İsmail Parlatur, a Török Nyelvészeti Társaság vezetőségi tagja tiszteletére. A fogadáson bemutatták Madách Imre: Az ember tragédiája című művének török nyelvű kiadását is, amelyet Gün Benderli és Hazai György fordított. A fogadáson megjelent a tudományos és kulturális élet több jeles személyisége is.

Imre Madách: İnsanın Trajedisi

Neden dünyada insan? Cennet yetersiz miydi? Kovulduk mu? Yazgı mı? Neden hala geriye dönmek için çabalarız? Yoksa yazgı ile kovulmayı yan yana anmak bir paradoks mu? Bu sorular insanlık için oldukça önemli. Cevabını veren insanlar kendi açıklamalarına göre ayrılırlar. Bir de farklı dinlerin bakışı işin içine girince teolojik yaklaşımlardan gelen farklılıklar kendini göstermektedir.

Bir Macar yazar olarak Madách'ın bireysel dini tercihi ne olur ise olsun, kültür olarak Hristiyan bir ortamında yetişmiş. Eserini de insanın yaradılışıyla ve cennetten kovulmasıyla ilgili Tevrat'taki bir konudan ilhamını alarak Tanrı, Adem, Havva ve İblis üzerine kurmuş olması kültürel bir yansıma. Eseri dünyanın değişik dinlerine mensup insanlar okumuş ve tiyatrodan izlemiş. Türkçe çevirisi ile de Kuran'daki aynı yaradılış konusuna aşina bir kültürün karşısına çıkmaktadır. Dinler ve kültürler ne olur ise olsun, bu konu dünyada en çok bilinen konulardan birisi olarak evrenselidir.

Tevrat ve Kur'an'da Hz. Adem, Hz. Havva ve İblis cennetten kovulma sürecinde biri birine göre biraz farklı konumlanmaktadır deniliyor. Ezeli ve ebedi günahkar, tanrıdan uzak düşmüş (satan/şeytan) İblis'e Hz. Havva'nın alet olması, ona yardım etmesi, daha doğrusu İblis'in Hz. Havva'yı Hz. Adem'i baştan çıkarması için ayartması Tevrat'da belirtilirken, Kur'an'da Havva Adem'i İblis'in hatırı için kandırmaz denilmektedir. Gündelik hayatta bu ayrımı pek belli değildir. Genellikle, Hz. Havva Hz. Adem için bir sorun yaratıcıdır. Kadın-erkek ayrımından kaynaklanan tartışmalar ve görüş ayrılıkları konuya süreklilik kazandırımı olabilir.

Farklı dinlere bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi ilahiyatçılarda var. Ama, İbrahimi dinlere inanan herkes için kabul görececek nokta Adem ve Havva'nın Tanrı'nın ahbine (anlaşmasına) uymadıkları için cennetten kovulduğudur. Anlaşmayı bozmak, sözde durmamak insanoğlu için cennet hayatını sonu, dünya hayatının başlangıcı olmuş. Bunun dışında, teistlerin, ateistlerin, agnostiklerin farklı yorumları olsa da, ilahiyatçılar konunun yetkilisi olsa da gündelik hayatta ve dünya edebiyatının pek çok eserinde, Dünya-Ahret, Cennet-Cehennem, Hz. Adem – Hz. Havva, Şeytan-Melek, Şeytan-İnsan, Melek-İnsan ikililikleri (dikotomileri) ele alınmıştır, alınmaktadır.

İnsanoğlu ifadelerinde ve yorumlarında bazan somuttan soyuta, bazan da soyuttan somuta gider. Aksaklıklar, günahlar, kötülükler şeytana fatura edilir ve kadının erkeğe çıkardığı sorunlar da Havva-İblis/Şeytan işbirliğine. Burada erkeksi bir anlayış kendini hissettirse de kadınların kendi hem cinslerini şeytana benzetmesi, erkeklerin çok dalavrecilere, sinsilere iblis demesi herkesçe bilinmektedir.

Madách'ın eserinde Havva'nın konumu pek çok yerde İblis ortaklığına işaret etmektedir. Bu durum onun kadınlar hakkındaki bireysel deneyim, izlenim ve fikirlerini soyut, teolojik bir konuya dayanarak yazmasından kaynaklanabileceği gibi, Biblik kültürde yetişen birisi olarak, soyut evrensel bir konuyu tarih, kültür ve insan psikolojisinin temeline koyma isteğinden de gelebilir. Eserin çeşitli dillere çevirisi teoloji ve edebiyat bakımından geniş bir insan grubuna seslendiğinin kanıtı. Tabii ki İmre Madách'ın kaleme almadaki ve konu seçmedeki ustalığı da dikkatten kaçırılmamalıdır.

Felsefi ve sosyolojik açıdan, neler akla gelmektedir? Evet dinler açısından kovulmaya, insanın sınav alanına gönderilmesine, Allah'a kulluk etmesine işaret eden dünya hayatı kültür açısından tarih ve sosyolojinin başlangıcı. Mevcut olanlardan memnun olmadığı için olana karşı gelmek, onu değiştirmek, her şeyi yerli yerinde bulmadığı için yeni arayışlar içinde olmak, doğa ile tanışmak. Ve insanın biz zat kendisini kendisi olarak, sosyolojik birimler olarak, belirli statüler ve egemenlik sahibi olarak kendisi ile ve diğer sosyolojik birimlerle mücadelesi. Bu mücadele süreçleri Madách'ın eserinde Hz. Adem, Hz. Havva ve İblis üçlüsünün yörüngesinde tiyatro sahneleri olarak gündeme gelmektedir. Tarihin akışı içinde farklı mekanlarda insan güzü önüne serilmektedir. Hatta insanın uzaya çıkma çabaları ile uzaya da gitmektedir. Hz. Havva'nın İblisle olan yakınlığı, duygudaşlığı bazı durumlarda oldukça işlevsel olarak verilirken Hz. Adem olarak sembolleşen erkeklere de olumlu ilhamlar verebilmektedir. Okuyucunun insanlık tarihini ve mücadelesini izleyeceği oldukça fazla sahne mevcut. Savaş, bilim, sanat, din, kentleşme; İlkçağ, Ortaçağ, Uzak çağ; Mısır, Antik Yunan, Roma, Kutuplar, Avrupa. Kudret, hikmet ve haz.

Trajedi, trajik olan, insanın ve/ya insanlığın gene insan ve/ya insanlığın bir fenomeninden dolayı olumsuz duruma düşmesi. Olumsuz anlamda kader belki. Ama sıkıntılı bir iş olduğu kesin. Acaba sıkıntıların bir iyi tarafı yok mu? Trajik durumlarımız bizi bir düzlüğe çıkarmaz mı? İnsanın cennetten kovulması trajik bir son ama onun dünyadaki hayatı kendini kendisi etmesi yolunda, kendi yaptığının farkında ve bilincinde olduğu sürece tarihin ve insanlığın başlangıcı. Madách bu başlangıcın evrelerini vermiş tiyatro eseri olarak kaleme aldığı metinde. Hem yaşayabiliriz, hem oynayabiliriz, olmazsa seyredebiliriz.

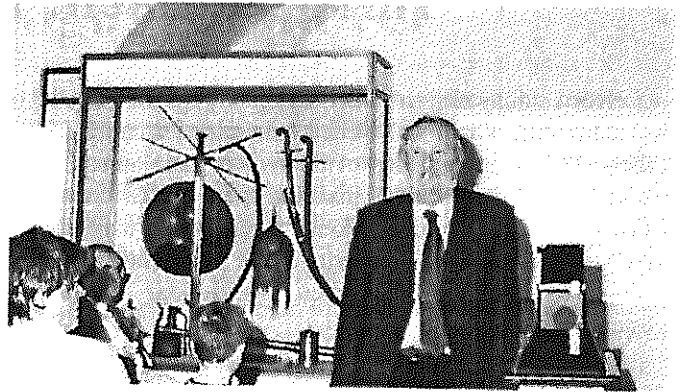
Dursun Ayan, Dr. Phil.

(İmre Madách, *İnsanın Trajedisi*, (Macarca aslından çevirenler: Gün Benderli ve Gyögy Hazai), Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı yayını: 2048, Dünya Edebiyatı dizisi: 16, Ankara, 1998.)

Törökök nyomán Egerben

A Magyar-Török Baráti Társaság tagjai májusban Egerbe látogattak. Célunk volt: úgy töltsünk el egy kellemes napot Egerben, hogy közben az ott található török emlékekkel is megismerkedhessünk. Végig napos időben utaztunk, s mivel azt is megválaszthattuk, hogy Kerecsend felől vagy Makláron át érkezzünk ebbe a szépen megépített barokk városba, inkább az utóbbi lehetőséggel éltünk.

Eger ugyanis a Bükk hegység tövében és a magyar Alföld szélén fekszik. Földrajzi adottságai eleve elrendelik a szőlőművelésre, a gyümölcs- és zöldségtermelésre. A várost körülvevő hegyek mindig védték ezt a települést. Támadás aligha érthette a Bükk hegység felől. Van azonban egyetlen sebezhető pontja. Az Alföld felől érkező könnyedén megközelítheti a várost. Nem kell hegyeket másznia. Szűk, legfeljebb néhány száz méter széles völgy vezet az Alföld felől Egerbe. Mi is az úgynevezett Maklári kapu

Fodor László régész

Prohászka Imréné felvétele

TRIUMPHUS GLORIOSUS Sive

Novem STEPHANORUM pro
Agria Strenuè pugnantium gloriofa
defensio ac victoria.

H O N O R I.

Illustrissimae ac Reverendissimae Domini Domini

STEPHANI TELEKESI

Episcopi Agriensis Abbatis S. Aniani de Tihany,
Inclutorum Comitatum Heves, & utriusque
Szolnok Supremi ac Perpetui Comitatus Sacrae
Caesareae Regiae; Majestatis Con-
filiarij. &c. &c.

Domini Domini Gratiosissimi, Mosenatis; Muni-
ficentissimi,

Dum

Annuos Palladis labores praemij remuneraretur.

A

Perillustri, Praenobili, Nobili, ac Ingenua Archi-Episcopalis
Gymnasij Agriensis Juventute in Scenam datus.

LEUTSCHOVIAE.

A színlap fordítása

Dicsőséges győzelmi menet, avagy kilenc Istvánnak, akik Egerért derekasan harcoltak, dicsőséges védelme és győzelme, amit főtisztelendő és méltóságos Telekesi István egri püspök, a Szent Anyosról nevezett Tihany apátja, valamint Heves és Szolnok megyék örökös főispánjának a császári és királyi felség tanácsosának és a többi és a többi legkegyesebb urunknak, mecénásunknak, legbökezübb jötevőknek tiszteletére az egri püspök gimnázium bírói, főnemesi, nemesi és kiváló ifjúsága színre vitt, abban az évben, amikor a tanév folyamán végzett iskolai munka jutalomban részesült.

felől érkeztünk. Abból az irányból, amerről 1552-ben a hatalmas török haderő is megközelítette a kicsiny várost.

Végigutaztunk a Kertész utcán, majd az Almagyar kapu közelében kapaszkodtunk fel a vár dombjára, s a Sánchról csodáltuk meg a még romjaiban is monumentális egri várat. Megálltunk a Gárdonyi ház közelében, s innen szépséges panoráma tárult elénk. A város völgykatlanban fekszik, messziről a Bükk kövei fehérlettek, alattunk pedig a májusi nap sugarában fürdőzött a város, házaival, barokk templomaival, bérházaival, szépen kiképzett tereivel. Gyönyörű kép tárult mindannyiunk elé.

Az egri Dobó István Vármúzeum igazgatója, Petercsák Tivadar és Fodor László régész fogadtak a vár falai között. Az épület renoválása miatt a múzeumnak most nincs kiállítása, azonban csak a mi csoportunk kedvéért a múzeum klubhelyiségében a vár kincseiből értékes kiállítást rendeztek. Az előttünk magasodó két vitrinben török kerámiák, mindennapi használati tárgyak, török szűrő és lőfegyverek kötötték le csoportunk tagjainak a figyelmét. Petercsák Tivadar bevezetője után Fodor László régész-muzeológus aprólékosan, tudományos pontossággal számolt be arról a küzdelemről, amelyet éppen a Maklári kapu felől érkező törökök és a várban tartózkodó magyar végvári sereg vívott egymással. 1552-ben azonban Dobó István és katonái megvédték a várat és a város lakosait. A vár ekkor nem került török kézre csak évtizedekkel később, s a vár bevétele után a több mint kilenc évtizedes együttélés számos emléket hagyott maga után. Az egykori jezsuita rendház, ma a Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium telkét még a középkorban épített városfal határolja. A megyei művelődési központ közelében mai napig áll az egri minaret, amely méreteivel ugyan nem, arányaival azonban egy hatalmas ceruzára emlékeztet. Fodor Lászlótól tudtuk meg, hogy évekkel ezelőtt az építményt súlyosan megkárosította a városi közlekedés, ezért a belsejét védő, megtartó betonréteggel erősítették meg. Most is bárki felmehet a minaret körkerélyére, ahonnan néhány évszázaddal ezelőtt, egészen 1687-ig müezzín hirdette Allah nagyságát, s hívta imára a mohamedán lakosságot. Szólt arról is a neves régész, hogy néhány török kori ház még máig is áll Egerben, s mind a mai napig működik egy török kori fürdő.

Fodor László előadása után Kilián István, e sorok írója vette át a szót, s beszámolt egy érdekes kutatási témájáról. Amikor Koháry István vezetésével Eger alá vonult a várost

felmentő magyar csapat, Koháry és parancsnokai tárgyaláson egyeztek meg a város török parancsnokával, hogy békés úton, fegyverek használata nélkül adják vissza a várat és a várost a magyaroknak. A helyes döntés következtében vér nélkül került újra magyar kézbe Eger. A magyar csapatokkal együtt érkezett ide Pusztabonyák István jezsuita pap, akinek az volt a feladata, hogy Eger város lakóit újra kereszténnyé tegye, majd iskolát nyisson, ahol az ifjúságot vallásos szellemben neveljék. Azonnal nyitottak is iskolát, s a jezsuiták pedagógiai gyakorlata szerint évenként olyan drámát mutattak be, amely az ifjúság erkölcsi nevelését szolgálta. A Rákóczi szabadságharcral szimpatizáló egri püspök, Telekesi István 1699-ben azzal a feladattal bízta meg az egri jezsuita tanárokat, hogy a következő tanévben mutassák be Dobó István és a hős egri katonák küzdelmét a vár megtartásáért. A következő tanévben, 1700-ban valóban színre került az egri vár hősiei védelmének története. S minthogy reprezentatív drámák előadása esetén a jezsuita tanárok gyakran színlapot is nyomtattak, szerencsére ránk maradt ennek egy példánya. A színlapon az argumentum mindig a dráma tárgyát jelöli meg röviden, ezután pedig felvonásonként és jelenetenként foglalják össze a darab cselekményét. A végén pedig olvashatjuk a szerepek és a szereplő személyek nevét.

Argumentum.

Achmetis Vezirius, & Alij, Bassa Budensis
Agriam obsidebant Anno 1552. Quasi si circiter duo milia, Hungarorum Fortissimorum cum Liberis & uxoribus conulerant. Illi iurejurando se se obsiderunt, de deditione mentem facere, hostibus praterquam armis, & sclopis respondere, capitula fore. Mulieres quoque Agrienses militibus munus vacare: predicationis vitanda causa non plures tribus privatim coire debere. Spolia ab hostibus parva virilium confecto bello dividenda. His animis confirmati ad deditionem solliciti Achmeti nihil responderunt, sed in murovum primis theatrum inter duas has bas nigras Panno opertum collocarunt, quo Symbolo, ut vire, ita & mortis Locum paciam sibi futuram, Ungarico more significabant. Quando agnitio diebus obfudit, tredecies oppugnationem aggressus octo millibus suorum amissis turpi fuga discedere coactus fuit. Memoria dignum est juvenula facinus. Ea cum Matre Marito pugnanti assiscebant. Interempto illo, hortabatur Mater Filiam ad sepeliendum Maritum. Tum Filia: exequia ulterius erunt temporis inquit, & arrepto marito scuto & gladio, trium Turcarum moris marito paravit, eundemq; mox in humeros sublatum terra mandavit. Alia quadam ingens saxum capitis gestabat, ut in confectam hostium multitudinem illud deiceret. Molienti pila ferrea caput abscidit. Filia Mariti proxima saxum Sanguine nolitum, vindicta ardenti in hostes deiecit, duos interemit, aliquos alios gladio trucidavit, passimq; circum currens ad defendendum Patriam Heroicâ voce omnes hortabatur. Accidit & illud, ut cum in acie pro muris staret pila ferrea tres mulieres miserandum in modum laceraverit, & cruore mortuorum reliquis aspersit: quæ tanto furore populares suas sunt ultæ, ut bellicosissimi turca desperatâ expugnatione, non magis virorem quàm amazonum robore sevitæ turpi discessu farentur. Alcanius Centorius Lib: Quinto Comment: Belli Transylvanie.

Fuere propugnatorum circiter duo milia. Oppugnantium vero supra 152. Milia supra duodecim milia ferrearum ingentis ponderis pilas cum ea oppugnatione à vestris collecta. Nequaquam eo connumeratis salutorum & colubinarum pilis in arcis area spectata sunt.

NICOLAUS ISTVANFFIUS, lib: 18.

A 2 PROLO.

Argumentum szövegének fordítása

Achmetes vezír és Alij budai basa megtámadták 1552-ben Eger várát, ahol mintegy kétezer nagyon bátor férfiú tartózkodott feleségeitől és gyermekeiktől. Ők esküvel kötelezték magukat arra, hogy a várat át nem adják az ellenségnek, az ellenség fegyvereire fegyvereikkel válaszolnak, s aki nem ezt tenné, az halálbüntetést érdemel. Az asszonyoknak katonai fegyvereik nem voltak, ezért elhatározták, hogy a vár átadásának elkerülése céljából többen magánemberként a törökök közé mennek és az ellenségtől szerzett fegyvereket a csata beálltával egyenként szétosztják, s majd miután így bátrabbakká lettek, a vár átadására őket bízta-

Achmetnek semmit nem válaszoltak, hanem a várfal csúcsára magyar szokás szerint két lándzsa közé fekete színű posztót feszítettek ki annak jeléül, hogy életüket és halálukat hazájukért áldozzák fel. Negyven napig tartották a várat, a török tizenhárom alkalommal indított támadást, s nyolc ezer katonáját elvesztette, s végül gyalázatos menekülésre kényszerült. Említésre méltó egy fiatalasszonyka tette, aki anyjával együtt segített harcoló férjének, s amikor ez meghalt az anya figyelmeztette leányát, hogy férjét temesse el. Ekkor e leány így szólt: „A temetésre most nincs idő!” Majd fogta férjének kardját és pajzsát és három török életével bosszulta meg férje halálát, majd a holttestet a vállára vette és eltemette. Egy másik asszony egy hatalmas követ emelt feje fölé magasra, hogy azt az ellenségre hajítsa. S mikor éppen eldobni akarta egy ágyugolyó eltalálta a fejét. S ennek az asszonynak a közelben lévő leánya a vérrel festett követ a bosszútól égve az ellenség közé hajította, s két törököt megölt. Néhányan kardjukkal vágták az ellenséget, majd többen a védők közé futva hősi szóval biztatták a többieket a haza megvédésére. Megtörtént az is, hogy amikor a falakon a csatában harcoltak egy ágyugolyó három szerencsétlen asszonyt darabokra tépett s a halott asszonyok vére borította el az élő asszonyokat, akik erre annál nagyobb haraggal bosszulták meg társaikat. A legharciasabb törökök a csata kimenetelében nem is annyira a férfiak, hanem inkább az amazonok erejétől legyőzve reményüket veszítették, jobbnak látták csúfosan megfutamodni.

A várvédők mintegy kétezer voltak, a támadók száma pedig százötvenkétezer volt. A támadások után tizenkétezer óriási ágyugolyót gyűjtöttek össze a mieink. Sohasem számolták össze a kisebb meg a legkisebb vasgolyók számát.

Kilián István előadása után az egri régészek évekig tartó munkájuk eredményének megtekintésére invitált minket Fodor László. Bemutatta a Dobó utcában már befejezett, a föld alól napvilágra hozott, egyelőre azonban még nem hasznosított török fürdőt. A kiásott falmaradványok, vagy a számárhát íves ablakát is megőrző épületrészek, a padlófűtés egykori létét igazoló fűtő alagutak, csövek, szennyvíz lefolyók jelzik a török fürdőkultúrát. Sajnos nem találtuk még arra vállalkozót, aki megtekintésre vagy használatra alkalmassá tenné a török fürdő maradványait. Ha akadna rá vállalkozó, a régészek segítségével bizonyára hasznossá válhatna a befektetés.

A török fürdő után az egri vár kazamatáját, földalatti lakanyáját és közlekedő folyosóit csodáltuk meg, ahol a magyar védelem fegyvereivel, ágyúkkal, puskákkal, kardokkal, valamint az egykori székesegyház faragott köveivel találkoztunk. A kazamaták után különleges ebéden vettünk részt. Terítetlen asztaloknál foglaltunk helyet, ahová cseréptálban tálalta fel a vendéglő tulajdonosa a különlegesen elkészített disznócsülköt, a kétfajta egri bort és a török cipót. Török vendégeink bárány vagy szárnyas sültet ettek. A társaság jókedvű, jóllakott tagjai ezután a város török kori és barokk emlékeit tekintették meg a műtörténész Kiliánné Jakab Viktória vezetésével. A szép napot még egy érdekes program zárta. Az autóbusz valamennyi utasa el látogatott Egerszalókra, ahol a törökországi Pamukkaléhoz hasonló természeti képződményt figyelhettünk meg. A falu melletti dombon több évvel ezelőtt olajat kerestek, s helyette mésszel telítődött meleg víz tört fel, amely ma már két medencét táplál a fürdőzők kedvére és gyógyulására. A fehérre vált domboldalon már lassan alakulnak a mosdótálhoz hasonlítható félkör alakú meszes képződmények, amelyek nyilván évszázadokkal később majd olyan méretűvé formálódnak, mint a Pamukkalébeliek.

Így, a bátrabbak fürdőzéssel zárták egri kirándulásukat. Köszönjük a szép napot vendéglátóinknak, a szervezőknek és a társaság vezetőinek.

☞ Kilián István

Kakuk Zsuzsa köszöntése

Kakuk Zsuzsa professzor asszony, az ELTE Török Filológiai Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára 2000. augusztus 13-án ünnepli 75. életévét.

Pályája Debrecenből indult. A magyar-latin szakon végzett diák a neves magyar nyelvtörténész, Bárczi Géza tanítványaként került az Akadémia Nyelvtudományi Intézetébe, de aspiránsként Németh Gyulánál kötelezte el magát a turkológia és az összehasonlító nyelvészet mellett. Mesterei nagymértékben meghatározták későbbi tudományos pályáját. Bár működési területe rendkívül sokrétű, fő iránya mindvégig a nyelvtörténet és nyelvújítások kutatása maradt. Részt vett a magyar nyelvtudomány egyik legjelentősebb vállalkozásában, a történeti etimológiai szótár munkálataiban. Ennek keretében majd 200 szócikket készített a nyelvünkbe átkerült török eredetű szavak honfoglalás előtti, kun-besenyő és oszmán-török rétegekből.

Nyelvészeti munkái közül kiemelkedik a 16-17. századi magyar nyelvben található oszmán-török jövevényszavakról írt nagymonográfiája, amely akadémiai doktori érteke-

zése is volt (*Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlies de la langue hongroise.* Budapest, 1973). A hadviseléssel, a török közigazgatással, a muszlim vallással, az öltözködéssel és étkezéssel kapcsolatos egykor mintegy másfél százra tehető, a mindennapi életben gyakran használt oszmán-török szónak mára talán csak a tizedét őrizte meg a kollektív emlékezet. Ennek a nyelvi anyagnak új szempontú, magyar nyelvű feldolgozása nemrégiben jelent meg (*A török kor emléke a magyar szókincsben.* Kőrösi Csoma kiskönyvtár 23, Budapest, 1996). Miközben a magyar és latin nyelvű források szisztematikus átfésülésével hosszú éveken át gyűjtött oszmán-török jövevényszavak feldolgozását végezte, világossá vált, hogy a szavak jó része délszláv közvetítéssel jutott el nyelvünkbe. Ezért szentelt különös figyelmet a balkáni török nyelvújítások megismerésének (*A szláv közvetítés kérdése a magyar nyelv oszmán-török elemeiben.* Nyelvtudományi Közlemények 68. 1966, 51-65).

Kakuk Zsuzsa tudományos munkásságának másik nagy vonulatát a török népköltéssel foglalkozó írásai, könyvei adják. Az első világháború idején az esztergomi fogolytáborban Kúnos Ignác által lejegyzett kipcsak-török népköltészet gyűjtés hosszú időn keresztül kéziratban heverő paksamétái — elsősorban kazáni és krími tatár népdalok, népmesék, találós kérdések — az ő feldolgozásai nyomán váltak a nyelvészeti, néprajzi kutatás számára hozzáférhetővé.

Művelődéstörténeti munkái közül kiemelkedik a régi török irodalom legfontosabb emlékeiből válogatott és magyar fordításban közzétett, máig sokszor keresett *Örök könyve*. *A régi török népek irodalmának kistükre. A VII-től a XV. századig.* Budapest, 1985. című könyve. Művelődéstörténeti jellegűek még azon művei, melyek a két népes magyar emigráció (II. Rákóczi Ferenc, majd Kossuth Lajos) törökországi tartózkodásához kapcsolódnak.

Kutatásszervezői megbízatásai közül legfontosabbnak tartotta az orientalisztika magyar nyelvű közlönyének, a *Keletkutatásnak* a szerkesztését, amely az ő avatott közreműködésével vált széles kitekintést biztosító, rendszeresen megjelenő folyóirattá. A nemzetközi megméretést jelentő idegen nyelvű akadémiai orientalisztikai fórum, az *Acta Orientalia* szerkesztő bizottságában számos fiatal kutató első munkáinak megjelenését egyengette. Tagja, majd öt éven át elnöke volt a Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Bizottságának is.

Kakuk Zsuzsát tudományos és oktatói munkája mindvégig az ELTE Török Filológiai Tanszékéhez kötötte, ahol előbb aspiránsként, majd 1955-ös végleges kinevezésétől kezdve három és fél évtizeden keresztül tanított. 1971-től a tanszék vezetése is rá hárult. Tanári munkája eredményeként olyan turkológusok nőttek fel, akik közül többen a mai tudományos élet szereplői. Munkásságát Állami Díjjal ismerték el. A legnagyobb örömet mégis az jelentette számára, amikor hallgatóit rávezette egy-egy tudományos kérdés megoldására. A nyelvész doktoranduszok képzésének még ma is az egyik meghatározó tanár egyénisége. Kívánjuk, hogy egészségesen, jó kedéllyel megőrizve folytathassa alkotó munkáját. Isten éltesse!

✍ Ivanics Mária

Magyarország ankarai nagykövete, Kéry György kitüntetése

A török-magyar barátság elmélyítése terén kifejtett tevékenységéért Kütahya kormányzója a Becsület-rendet és oklevelet adományozta Kéry Györgynek.

A magyar nemzeti hős, Kossuth Lajos 1850-ben Kütahyában tartózkodott menekültként. Az ezzel megpecsételt török-magyar barátság fejlődését Kéry György is elősegítette, aki öt évig tartó megbízatásának lejártával visszatér Budapestre, ahol a Külügyminisztériumban új munkakört fog ellátni.

A kitüntetés átadása alkalmával a Kütahyai kormányzóság ülésterében megtartott ünnepségen Kütahya kormányzója, Utku Acun mondott beszédet, amelyben többek között kiemelte: „A török-magyar barátság a történelem mélyén gyökerezik. A magyar szabadságharc leverésével a szabadságharcosoknak, Kossuth Lajossal az élen, menekülniük kellett hazájukból. Ezeket a hősokeket, akiknek más óhajuk nem volt, mint a függetlenség kivívása és az, hogy szabadon élhessenek saját országukban, a törökök fogadták keblükre és látták vendégül őket.”

Utku Acun különleges kerámia tisztelet-díjat nyújtott át Kéry György nagykövetnek, aki rendkívüli mértékben hozzájárult a Magyarországon található török műemlékek renoválásához és ezáltal megőrzéséhez, a török tárgyak kiállításához, valamint a szigetvári emlékpark létrehozásához, amely a Nagy Szulejmán néven ismert Törvényhozó Szulejmán szultán síremléke körül létesült, és még sok hasonló dologhoz. Az ünnepségen részt vett Emin Kara, az ítélszék elnöke egyben Kütahya országgyűlési képviselője, İsmet Güral Magyarország tiszteletbeli konzulja, Şerif Saraoğlu vezérőrnagy dandártábornok és sok más meghívott vendég.

Kéry György nagykövet és feleségének tiszteletére İsmet Güral tiszteletbeli konzul este díszvacsorát adott a TÜTAV termál szállóban.

Az ókori Lykia városai: Xanthos és Letoon*

Az Antalya és Köyceğiz között elterülő hegyes vidék déli része, beleértve a Teke félszigetet is, az ókorban Lykia néven volt ismeretes. Lykiát északon Pisidia, északnyugaton Karia, nyugaton a Mare Icarium (Égei-tenger), délen, illetve keleten pedig a Mare Pamphylium (Földközi-tenger) határolta. Az említett terület nyugati részén emelkedik a Mazikitos hegység (mai nevén Akdağlar, legmagasabb csúcsa a 3024 m-es Akdağ), illetve tőle keletre a Solyma (mai nevén Bey Dağları 3070 m). Attól keletre pedig az Alakır folyó völgye terül el és a Tahtalı Dağı 2375 m magas orma tör az ég felé. A Mazikitostól nyugatra a Xanthos folyó (mai nevén Koca çayı) völgye, majd a Kragos és az Antikragos hegylánca húzódik. A meredek és szakadékos hegységekkel borított Lykia nem volt túl népes: lakossága valószínű nem haladta meg a 200 ezer főt sem. Az említett földrajzi fekvés miatt Lykia legfontosabb városai a Xanthos völgyében, illetve a tengerparti sávban létesültek. A Xanthos folyó által öntözött területen cipruserdők virultak, amelyeknek nagy gazdasági jelentősége volt a hajóépítés miatt.

Lykia hegyes-völgyes és a környezetétől elzárt fekvése, az itt lakó emberek jellemvonásait is befolyásolta. Jellemző volt rájuk a kemény, szívós testalkat. Bár múltjukat nem ismerjük hiánytalanul, de az antik forrásokból tudjuk, hogy tengerészek és kalózok voltak. Hérodotosz a krétaiakhoz és a kariaiakhoz hasonlítja őket, és azt írja, hogy anyajogú társadalomban éltek. Ezt támasztja alá az is, hogy a lykiai törvények szerint ha egy lykiai nőnek rabszolgától volt gyereke, ez a gyerek szabad polgár lett. Ha viszont az apa volt lykiai és az anya rabszolga, akkor a gyermek nem örökölhette apja jogait.

A görög irodalomban első ízben Homérosz Iliászában találunk utalást a lykiaiakra mint a görögök szövetségeseire. Azt is tudjuk, hogy a lykiaiak 29 betűs ábécét használtak. Ebből 19 betűt a görögöktől vettek át, a többi saját maguk találták ki. A nyelvészek szerint viszont a lykiaiak másképpen ejtették a görög betűket és nyelvük fonétikai eredetű volt.

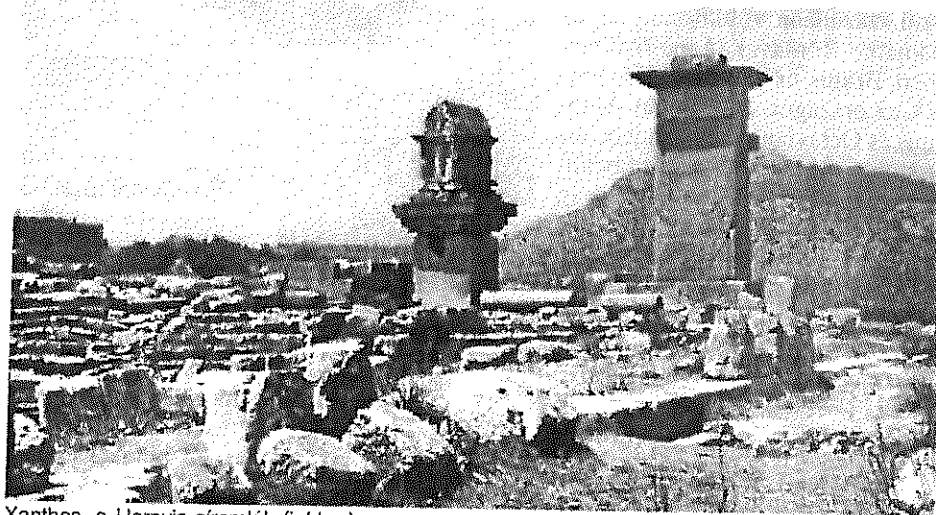
Lykia történelmének rövid összefoglalása

Hérodotosztól tudjuk, hogy Krétán Minós és testvére, Sarpédón között súlyos viszály dúlt a hatalomért. Miután Minós megszerezte a hatalmat, Sarpédón a pártján lévőkkel együtt Lykia területére ment, ahonnan elűzték a solymosiat, és ott telepedtek le. Az általuk alapított várost Termilainak nevezték. A Termilai nevet az antik történetírók hosszú ideig használták.

* Köszönetet mondunk Borzsák István és Harmatta János akadémikusoknak a kevésbé ismert görög és latin nevek írásához nyújtott segítségükért, Kovács Gyöngyi régésznek pedig a fordítás szakmai lektorálásáért.

Később, miután Pandión athéni király fiát, Lykost, fiútestvérre, Aigeus elűzte, ő is csatlakozott Sarpédónhoz. Lykos után kezdték ezt a területet Lykiának nevezni.

A hettita forrásokban gyakran előforduló „Lukka népe” kifejezés nagy valószínűséggel a lykiaiakra utal. Az egyiptomi források is Lukka néven emlegetik őket. Az agyagtáblákról azt is megtudjuk, hogy Kr. e. a 14. században a hettiták fennhatóságuk alá vonták Lukka területét, és emiatt gyakran törtek ki felkelések. Később a lykiaiak a hettiták mellé álltak, és az ő oldalukon vettek részt a quadesi csatában is.

Xanthos, a Harpyia-síremlék (jobbra)

Erdem Yücel felvétele

Kr. e. a 6. század közepén, amikor Harpagos vezetésével a perzsák megszállták Anatóliát, a lykiaiak is kénytelenek voltak elismerni a perzsa fennhatóságot. Kr. e. 5. században csatlakoztak a perzsák ellen megalakult Délosi Szövetséghez. Kr. e. 362-ben részt vettek a perzsák elleni felkelésben, de függetlenségüket nem tudták kivívni. A zavaros helyzetet kihasználva ugyanis a kariai szatrapa, Mazozos kerítette hatalmába a területet. Halála után a helyébe lépő szatrapák gyakoroltak hatalmat Lykia felett.

Ennek a helyzetnek Kr. e. 333-ban, Nagy Sándor megérkezése vetett véget. Nagy Sándor halála után Lykia Ptolemaiosz, egyiptomi uralkodó befolyása alá került. Kr. e. 197-ben, III. Antiochos szíriai királlyal, majd a Kr. e. 190-ben lezajlott magnéziai csata után Rómával kerültek függő viszonyba. Kr. e. 189-ben Telmésos kivételével az összes nyugat-anatóliai város a Rómát támogató Rhodoszhoz került. A rhodosziak elnyomását és kegyetlen bánásmódját a lykiaiak nem sokáig tűrték, ezért hadba léptek Rhodosz ellen. A háború 10 évig tartott, és Kr. e. 177-ben Lykia vereségével végződött. A sors azonban Lykiának kedvezett, mert abban az időben Róma és Rhodosz viszonya éppen megromlott. A helyzetet kihasználva a lykiaiak követeket küldtek Rómába, hogy panaszt tegyenek. A római szenátus Lykia javára döntött, de azt szerették volna, hogy kapcsolataik Rhodosszal tovább folytatódjanak. A lykiaiak ezzel nem érték be, és újra fegyvert fogtak Rhodosz ellen, de

(Folytatás a 18. oldalon!)

elveszítették a háborút. Végül Rómának elege lett az állandó viszálykodásból és a szenátus Kr. e. 167-ben megszüntette Rhodosznak Karia és Lykia feletti befolyását. A függetlenséghez jutott Lykia megteremtette egységét, és a térségben helyreállt a nyugalom.

Kr. e. 88-ban VI. Mithridatész pontuszi király megtámadta Nyugat-Anatóliát. A római fennhatósággal elégedetlen városok többsége felszabadítóként fogadta Mithridatészt, de Lykia ellenállt. Végül Kr. e. 84-ben Sulla legyőzte Mithridatészt és Lykia számára függetlenséget biztosított. Bár az első században voltak még nehéz napjaik Rómával kapcsolatban, mert Brutus és Cassius kifosztották az országot. De miután Antonius és Octavianus visszaadták autonómiájukat a birodalmon belül, hosszabb időre jólét és gazdagság köszöntött a tartományra.

Kr. u. a 140 és 141-ben súlyos földrengések pusztítottak. Később a tengeri kalózkodás támadásai, majd a 7. században a folyamatos arab támadások miatt a terület lassan elveszítette jelentőségét, lakói más helyre költöztek.

Xanthos

Lykia legnagyobb városának, Xanthosnak maradványai, a Fethiye-Kaş országút mellett, Kinik falu határában, a Xanthos folyó mellett találhatók. Xanthos első volt a szövetségi joggal rendelkező 23 lykiai város közül, vagyis Lykia fővárosának tekinthetjük.

A lykiai szövetség tagjai bizonyos időnként összeültek egy alkalmasnak ítélt városban, hogy meghozzák a háborúval, békével és a szerződésekké kapcsolatos döntéseket. Ezeken a gyűléseken a legnagyobb városoknak három, a közepeseknek kettő, a többinek pedig egy szavazata volt. A szövetség hat legnagyobb városa Xanthos, Artemidoros, Patara, Pinara, Olimposz, Myra és Tlós volt. A gyűlést megelőzően a Lykiarchés (a szövetség elnöke) és a vezetőség hivatalnokai megválasztották a törvényhozó testületet. Amikor Lykia római fennhatóság alá került, elvesztette ezt a jogát.

A város alapítására vonatkozóan biztos dátumot nem adhatunk meg. Homérosznál ugyan említést találunk arról, hogy a trójai háború idején (Kr. e. 12. sz.) Sarpédón járt itt katonáival együtt, ami alapján feltételezhetjük, hogy a várost ez idő tájt alapították. A környéken végzett ásatások viszont nem hoztak felszínre Kr. e. 7. századinál régebbi leleteket, amelyek a város korábbi meglétét bizonyítanák.

Xanthos-szal kapcsolatban az első írott feljegyzés Kr. e. 540-ből származik és a perzsa hadvezér, Harpagos, anatóliai hódításainak egyik szomorú eseményével kapcsolatos. A xanthosiak Harpagos ostromának hosszú ideig ellenálltak, végül azonban kénytelenek voltak belátni, hogy erejük fogytán van. Ekkor a védők feleségeikkel, gyermekeikkel és szolgálkaikkal együtt az akropoliszon gyűltek össze, és oda vitték értéktárgyaikat is. A férfiak a további ellenállás reménytelenségét látva családtagjaikat megölték, és min-

Az írott oszlop

F. Tóth Tibor felvétele

dent a tűz martalékvá tették. Aztán egy végső rohamban maguk is elpusztultak. Ebből a mészárlásból csak nyolcvan család menekült meg, akik akkor a városon kívül tartózkodtak.

Kr. e. az 1. évszázadban a római belviszályok idején Brutus és Cassius ment Lykiába, hogy pénzt és katonát szerezzen, és ostrom alá vette Xanthost. Az ostromot Appianus és Plutarchos is részletesen leírja, bár beszámolójuk eléggé eltér egymástól. Abban viszont mindkét író megegyezik, hogy végül mintegy 150 xanthosi került épségben a rómaiak kezére.

Előkerült néhány ókori feljegyzés is, többek közt azok a levelek, amelyeket Brutus és a lykiaiak kölcsönösen írtak egymásnak, bár eredetiségük eléggé kétséges. Ezekben a levelekben Brutus azt állítja, hogy a xanthosiakat korra való tekintet nélkül legyilkolták és házaikat felégették. Ez ellentmond a történetírók által elmondott könyörtelen viselkedésnek.

Mindenesetre Xanthos túlélte ezt a tragédiát, és a város élete tovább folytatódott a birodalom irányítása alatt. Sok monumentális épület létesült ekkor, mint pl. Vespasianus diadalíve, új színház, valamint az agora.

A bizánci korszakban helyreállították a város falait, a dombon pedig egy monostort létesítettek. A város a bizánci uralom idején püspöki székhely volt.

Kr. u. a 7. században azonban sokat szenvedett az ismétlődő arab támadásoktól, s végül a várost elhagyták.

Xanthos műemlékei

Az ókori Xanthos két részre osztható: egyik része a falakkal körülvett *lykiai akropolisz*, amely a Xanthos folyó partján meredeken felszökő szikla tetején épült, a másik rész pedig ennek a környezete. A lykiai akropolisz, amely Kr. e. az 5. századból származik, egy sokszögletű építmény. Keleti, déli és nyugati frontja máig is elég jó állapotban megmaradt falakkal van körülvéve. A bizánci korszakban a falak északi részét teljesen felújították. A lykiai akropolisz délkeleti sarkában több helyiségből álló építmény maradványa található, amely vélhetően a Harpagos féle ostrom alatt elpusztult *királyi palota maradványa*.

A lykiai akropoliszon kívül, attól északra találjuk a *római színházat*. Nézőtere máig elég jó állapotban megőrződött. Ha volt is a városban egy korábbi korszakból származó színház, annak semmi nyoma nem maradt. Nagyon valószínű, hogy azt a római színház építésekor lebontották, hogy köveit újra felhasználják.

A színház nyugati oldalán két jelentős lykiai műemlék található. Az egyik a *Harpyia-síremlék*, amely a rajta lévő frízről kapta a nevét. A domborműveket a 19. században Londonba szállították, és később egy gipsz másolatot tettek a helyére. A domborművön a sírba temetett halott életéből vett jelentek és az ő nagyságát és erejét szimbolizáló témák láthatók. Az északi oldalán lévő domborművön egy trónon ülő, hegyes szakállú figura vonja magára a figyelmet. En-

Római színház maradványai

F. Tóth Tibor felvétele

nek a bő redőzetű ruhába öltözött férfiúnak az előtte álló harcos egy sisakot nyújt át. Ennek két oldalán sorakoznak a félig ember, félig madár harpyiak. A halált szimbolizáló harpyiak feladata az volt, hogy a meghaltak lelkét az égbe vigyék.

A máig ismert legkorábbi lykiai pódiumos síremlék, az ún. *oroszlános sír*. Építésének idejét Kr. e. 550-540-re teszik. Ennek domborműveit is a londoni British Museumba vitték. A sírkamra négy oldalán a sírba temetett halott életével kapcsolatos jelenetek vannak kőbe vésve. Ezekről az oroszlános motívumokról, amelyeket jó magasan helyeztek el, hogy a rongálástól megvédjék, kapta a nevét a sír.

A síremlékek Xanthosban igen nagy területen vannak szétszórva. Az egyik, az ún. *nereidás síremlék*, közvetlenül Kınık falu felső részén, az antik város alsó csücskében található. Ezt a Kr. e. 5. századnak vélt síremléket is szétszedték és a British Museumban újra összerakták. Elég magas, tömör pódiumon egy 4x6 ion-oszlopos görög templom formájú sírkamra volt, amelynek az architrávján lévő frízek harci- és vadászjeleneteket, valamint ajándék átadásokat ábrázolnak. A frízeken jól felismerhetők a görög, asszír és perzsa művészet nyomai. Ma csak az alapja látható a helyszínen.

Fontos emlékmű továbbá az ún. *írott oszlop*. Ennek teljes magassága az alapokkal együtt kb. 11 m. A monolit oszlop mind a négy oldalán lykiai nyelven írt felirat látható. Ezt az írást eddig még nem fejtették meg. Van azonban az északi oldalán egy 12 soros görög felirat, amely arról tájékoztat, hogy a peloponnészoszi háborúk idején a függetlenségük érdekében az athénakkal egyezkedtek.

A város északi részén emelkedő dombon található a római akropolisz. Ennek délkeleti sarkában a bizánci korban egy bazilikát építettek.

Xanthos régészeti feltárása

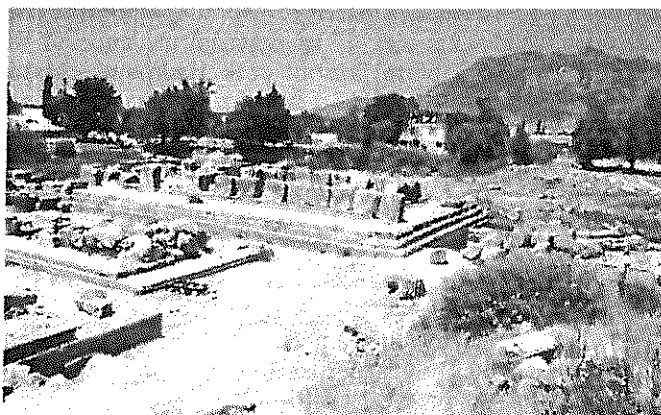
A nyugati régészek közül Sir Charles Fellows volt az első, aki 1838-ban lenyűgözve állt a lykiai romok előtt. Két év múlva ismét visszatért, de közben kiadta úti naplóját „*An account of discoveries in Lycia*” címmel, amellyel felhívta az angol tudományos élet figyelmét a romokra. Ezután H. M. S. Besaçon 1842-ben elhatározta, hogy a Xanthosban található műemlékeket Angliába viteti. Közel két évig tartó feltárás után a szobrokat és feliratokat egy hadihajóval Angliába szállították. Ezek ma a British Museum Lykia termében vannak kiállítva.

Jóval később Prof. Dr. P. Demarge, majd 1950-től Dr. Henri Metzger vezetésével francia csapat végez ásátásokat Xanthosban.

A szent város, Letoon

A Xanthos folyó közelében, a tengertől 3,2 km-nyire található a szent város, Letoon, amely Létó istennőről kapta a nevét.

A görög mitológiában különleges helye van Létónak. Koios titán és Phoibé leánya, Létó, a főistentől, Zeusztól teherbe esett. A görög mítosz szerint a féltékenységeről híres Héra haragja elől Lykiába menekült. Itt az Ešen ovasi (Esen mezeje, azaz a Xanthos folyó síksága) keleti részén fekvő Patara városának közelében a fáradtságtól kimerülten nekitámaszkodott egy fának, és vizet szeretett volna inni, de a pásztorok elüldözték. A környék farkasai azonban utat mutattak Létónak. Biztosították, hogy a Xanthos folyó partján megszületheti gyermekét és szomját is olthatja. Miután Létó istenanya lett, visszatért, és az őt elüldöző pásztorokat teknősbékává változtatta. A fenti esemény után az ország nevét Lykiára változtatták, ami görögül farkast jelent. Egy másik elterjedt mítosz szerint pedig egy Syesse nevű idős asszony vendégelte meg házában Létót, és ő segédkezett a szülés levezetésében.

Artemisz, Leto és Apollo tiszteletére épült templomok maradványai

F. Tóth Tibor felvétele

Lykiában a környék népe azt a helyet, ahol a Létó a Xanthos folyóban Apollónt és Artemiszt a szülés után először megmosdatta, szent helyként tisztelte. Létó gyermekei itt nőttek fel, és istenként éltek. Később a Xanthostól 4 km távolságra lévő, szent helyként tisztelt területen, amit Letoonnak neveztek el, egymás mellé három templomot építettek. Középen a feltehetően Artemisznak szentelt első kis templomot Kr. e. 4. században építették. Az Artemisz templomától nyugatra lévő másik, ion stílusú templom építése Kr. e. 2. századra tehető. A templom cellájában (szentélyében) talált feliratból megtudjuk, hogy ezt a templomot Létónak szentelték. A templomnak, amely egyébként a hellénisztikus kor sajátosságait tükrözi, mély pronaosza (előtere), négyzet alakú cellája, és ál-opiszthodomosza (az előcsarnok megismétlése a szentély végében) van. A 6x11 oszlopos perisztülion típusú (oszlopokkal körbevett) templom cellájának falaiba fél oszlopokat építettek be.

A harmadik templom építését Kr. e. 2. század második felére datálhatjuk. Ebben a dór oszlopos épületben is pronaosz, cella és opiszthodomosz található. Ahogy a többieket, ezt is 6x11 oszlop veszi körbe, és a cella falai fél-oszlopokra támaszkodnak. Ezt a templomot Apollónnak szentelték. A hellénisztikus korból származó templom szenté-

(Folytatás a 20. oldalon!)

lyében található mozaikon a nyilat és tegezt vivő Artemisz, valamint Apollón együtt látható.

Mi sem természetesebb, mint hogy a Létónak szentelt templom mellett álló másik két templom Artemisz, illetve Apollón tiszteletére épült.

A templomoktól keletre egy, a Kr. e. 358-ból származó, Artaxerxessel kapcsolatos feliratot találtak. Ebben egy kanoszi isten, Basileus tiszteletére Xanthosban alapított kultuszról esik említés. E kultusszal összefüggésben, amely a római időkig tartott, az írás a havi és az éves áldozatokról szólván megemlíti, hogy a szabállyal szembehelyezkedők Létó és gyermekei előtt bűnösnek számíttatnak. Ez az írás egy további bizonyítéka annak, hogy e szent hely valóban Létóval és gyermekeivel, tehát Apollónnal és Artemisszel állt kapcsolatban.

A templomoktól északra eső területen egy, a hellénisztikus korból származó sztoát (fedett oszlopcsarnok), illetve attól nyugatra egy másik sztoát is napvilágra hoztak az ásátások. Az itteni maradványokra és kerámiákra alapozva feltételezik, hogy ezek Kr. e. a 8. században készültek, bár ez nem nyert bizonyítást. A szent város délnyugati részén egy nymphaion található. Ez egy félkör alakú portikuszból (oszlopos csarnok) és egy 27 m átmérőjű medencéből áll. A helyszínen lévő felirat szerint ezek Hadrianus császár idejében épültek (Kr. u. 117-138.) Az itteni archeológiai feltárásokat a víz eltávolítása után végezték, de a terület ma ismét víz alatt van.

A szent város mellett, a templomokhoz közeli domb lejtőjén van egy elég jó állapotban lévő színház. Ennek a hellénisztikus korban (Kr. e. 300-200) épült és a római korszakban helyreállított színháznak a caveája (nézőtere) a szokásos félkörnél jóval nagyobb. A színház délnyugati részének belső oldalán tizenhat maszk sorakozik egymás után. Így többek között Dionüszosz, szatír, egy fiatal lány és egy komikus ábrázatú öreg nő maszkja.

A szent terület északi bejáratának közelében egy nekropoliszt (temetőt) találunk. Kapuja különösen szép levél-motívumokkal ékes. Egyébként az 1950-től itt végzett ásátások a nymphaion keleti oldalán Kr. u. a 4. századból származó kolostor maradványait, ion- és dór stílusú hellénisztikus, illetve római korból származó portikusz maradványokat, továbbá a lykiai korból származó falmaradványokat, római szobrokat és feliratokat tártak fel.

Letoon régészeti feltárását 1950-ben Henri Metzger irányításával egy francia kutatócsoport kezdte meg. Napjainkban Christian Le Roy vezetésével folytatódik.

☞ Erdem Yücel

Törökországi gyermekkórus Székesfehérváron

Székesfehérváron gyakran szerepelnek török néptánc csoportok, különösen az augusztus 20. alkalmából rendezett „Királyi napok” műsoraiban, és mind a zenekarok, mind a táncosok rendre elnyerik a közönség tetszését. Idén a Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános- és Középiskola rendezte meg május 4-7. között a VI. Alba Regia Nemzetközi Gyermekkórus Fesztivált, amelyhez csatlakozott az Isztambulhoz tartozó, az ázsiai földrészen fekvő tuzlai Koç alapítványi magániskola énekkara is.

Az énekkar nem régen alakult, először léptek fel külföldön. Ez észrevehető volt a repertoárban és az egyes darabok előadásának művészi színvonalában is. Érdekes új színt hozott azonban a fesztivál műsorába, ahol egyébként európai műveket szólaltatnak meg. Különösen az érdekelte a közönséget, hogy részt vesz-e, és mit fog majd előadni az iszlám hitű karnagy és kórus a római katolikus, volt szemináriumi templomban. Voltak olyan feltételezések is, hogy ebben a műsorban bizonyára nem vesznek részt a mohamedán törökök. Annál nagyobb volt a meglepetés, amikor minden megjegyzés nélkül vállalták a fellépést. Most, amikor életükben először léptek be keresztény templomba, a különben elég fegyelmezetlen gyerekek elámultak, és csodálták a barokk építészetet, a lizénák gazdagságát, a freskók mozgalmasságát. A Kaposvárról és Olaszországból érkezett kórusok fellépése közt Yunus Emre: „Szerelmem eszem elvette, ... Nekem csak Te kellesz, csak Te” (Tasnádi Edit fordítása) szüfi vallásos versét adták elő, amelyet Adnan Saygun zeneszerző dolgozott fel. Ő volt az, aki Bartók Bélát kísérte anatóliai népdal-gyűjtése során. Műsorukban, mintegy imaként, szerepelt egy kosovói népdal is.

A fesztiválon éneklő gyerekek magyar, lengyel, orosz, olasz anyanyelvűek voltak, de sem a nyelvek, sem a vallások és tegyük hozzá: a kultúrák különbözősége sem akadályozta meg sem őket, sem kísérőiket abban, hogy a búcsúesten vidáman, barátságban jól szórakozzanak, táncoljanak egymással.

☞ Adorján Imre

Enerjetik Proje ve
Girişim Anonim Şirketi
H-1094 Budapest, Angyal u. 1-3.
Tel.: 218-5555 Fax: 218-5585
E-mail: eroteriv@etv.hu

EN GENİŞ KAPSAMDA
ULUSLARARASI BOYUTTA TANINMIŞ
IQnet - ÖQS - MSZT
KALİTE SİSTEMİ
EN ISO 9001 : 1994 KANITITLYA

MÜHENDİSLERİNE HER ZAMAN
GÜVENE BİLİRSİNİZ

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilkó Györgyi és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktör: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Takács István

Levél cím/adres: Magyar—Török Baráti Társaság

H-1062 Budapest, Bajza u. 54. Fax: 266-30-35.

E-mail: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

24380 Akaprint Kft.